

sledijo lažje ali težje opredeljivi arhitekturni kosi. V okviru te razdelitve pa so spomeniki dodatno razvrščeni deloma geografsko deloma vsebinsko. Gradivo iz Skarbancije in njene mestnega okoliša je predelana diplomska naloga, ki jo je Farkas napisal pod mentorstvom profesorja L. Balle na univerzi v Debrecenu. Pred vsakim kataloškim delom je uvodna študija, v kateri sta avtorja obravnavala zgodovino raziskav in usodo rimskih kamnitih spomenikov ter njihov zgodovinski kontekst. Veliko pozornost sta posvetila mikrotopografiji in provenienci kamnin, v zvezi s čimer ugotavljata, da so uporabljali predvsem lokalne kamnine z izjemo marmorja, ki je bil uvožen iz sosednjega Norika; iz marmorja so bili izdelani le najdražji spomeniki, kar velja enako za skarbancijske kot za skupino spomenikov z območja Fleksuma in Arabone. Oba avtorja namenita večji del uvodne študije tipološki razdelitvi spomenikov, ki naj bi bila hkrati (deloma) tudi kronološka. To sta vsekakor dve težji poglavji v sklopu problematike provincialne rimske umetnosti, kajti stilni in drugi umetnostnozgodovinski kriteriji niso kronološko dovolj občutljivi. Tudi tipološko razvrščanje spomenikov je problematično, ker je gradiva malo - je pa nedvomno važno zaradi ugotavljanja vplivov delavnic iz sosednjih območij, npr. Savarije, Karnunta, Petovionce. Dobra polovica spomenikov z reliefnim okrasjem nosi napis, zato ne preseneča, da od štirih kronoloških kriterijev, ki so Gablerju pomembni za datacijo spomenikov, kar trije temeljijo na epigrafiki (podatki, ki jih omogoča zgodovina dislokacije vojaških enot, uporaba določenih formul v napisih in tipologija nagrobnikov, ki temelji na vsebini napisov).

Knjiga, ki prinaša novosti in strokovnjaku primerjalno gradivo, je vsekakor zanimiva in važna, pomemben člen v okviru velikopoteznega projekta CSIR, v katerega zvezkih naj bi bila nekoč v prihodnosti v celoti predstavljena provincialna rimska plastika.

Marjeta ŠAŠEL KOS

G. Piccottini: *Grabstelen, Reiter- und Soldatendarstellungen sowie dekorative Reliefs des Stadtgebietes von Virunum und Nachträge zu CSIR-Österreich III/1-4. Corpus signorum Imperii Romani / Corpus der Skulpturen der römischen Welt II, 5. Wien 1994. 135 str., 90 tabel s fotografijami.*

Kot je razvidno že iz naslova, pričujoči zvezek obsega vse okrašene nagrobne, upodobitve jezdecev in vojakov in druge okrasne reliefe z mestnega ozemlja Viruna, glavnega mesta province Norika, zdaj v ruševinah na Gosposvetškem polju, poleg tega pa tudi vse dopolnitve k prvim štirim zvezkom CSIR za Avstrijo. V prvem zvezku je isti avtor objavil kipe z območja Viruna (1968), v drugem okrogle medaljone s portreti in portretne niše (1972), v tretjem reliefe služabnic in služabnikov in v četrtem kultne in mitološke reliefe (1984), vse z območja Viruna. Oštevilčenje spomenikov poteka od 1. do 5. fascikla tekoče in skupaj obsega 675 kosov, v pričujočem zvezku od 401 do 675.

Najdišča spomenikov v okviru virunkega administrativnega območja se grupirajo po lokalnih središčih; to je predvsem Gosposvetško polje, dalje območje Beljaka (antični *Santicum*), Podjune, doline Krčice, Labotske doline in območja okoli Neumarkta na Štajerskem. Na razvoj teh centrov je vplivala tako prometna lega kot naravne danosti in bogastva, npr. kamnolomi marmorja v labotski dolini in dolini Krčice. Nahajališča marmorja so bila odločilna tudi za nastanek in razvoj kamnoseških delavnic, od katerih je ena nedvomno delovala na območju Beljaka, druga pa zelo verjetno nekeje v Labotski dolini. Število ohranjenih kamnitih kipov in spomenikov z reliefi je na teritoriju Viruna relativno veliko in

kaže na visoko stopnjo romanizacije, ki jo je koroški prostor dosegel že v 1. stoletju pr. Kr. Na zgodnjo romanizacijo južnonoriškega prostora so odločilno vplivali prijateljski odnosi (*hospitium publicum*), ki sta jih medsebojno gojila Noriško kraljestvo in rimska država. Z zornega kota teh dobrih odnosov je mogoče razumeti razvoj rimskega emporija na Štalenskem vrhu in razmeroma nagel pojav izdelkov rimske umetnosti v naselbini in pozneje, od vlade Klavdija dalje, v Virunu na Gosposvetškem polju; skulpture iz Viruna, delo t. i. "virunkega mojstra" zaslužijo zaradi visoke kvalitete še posebno pozornost. Pojav kvalitetne plastike ne kaže zgolj na prisotnost rimskih kolonistov, trgovcev, podjetnikov in obrtnikov, temveč tudi na romanizirano staroselsko prebivalstvo, ki se je prilagajalo rimskemu okusu, sorazmerno blagostanje pa mu je to tudi omogočalo.

Knjiga obsega predvsem natančne opise kamnitih kipov in reliefov, ki jim sledijo tabele s fotografijami. Kratkemu uvodnemu besedilu na začetku knjige sledi seznam pogosto (okrajšano) citirane literature. V kataloškem delu so najprej opisani nagrobni, nato upodobitve jezdecev in vojakov, sledijo stranske reliefno okrašene ploške votivnih oltarjev ter stranske okrašene ploške nagrobnih oltarjev, ki so razdeljene na dve podskupini: na upodobitve delfinov in na upodobitve kantarov, iz katerih rastejo drevesa življenja. Sledijo nagrobni oltarji in ovršja oltarjev z motivi kantara in drevesa življenja; dalje sestavni deli arhitekture, ki so reliefno okrašeni. Te je avtor razdelil na sedem podpoglavij: pilastri okrašeni z rastlinskimi motivi, arhitravi in okrajki z rastlinskim okrasom, vmesni rastlinsko okrašeni arhitekturni členi, reliefne plošče in vmesni členi z upodobitvami živali, reliefno okrašene prekrivalne plošče, kosi zatrefov in razni drugi okrašeni deli arhitekture. V sedmem poglavju so zbrani vsi dodatki k štirim že objavljenim zvezkom, v zadnjem pa različni težje opredeljivi reliefno okrašeni kosi, in kamni negotovega izvora. Sledijo indeksi, ki vsebujejo abecedne sezname imen in stvari, najdišč, krajev, kjer se spomeniki trenutno nahajajo, predvsem muzejev, ter seznam napisov, dalje seznam tabel s slikovnim gradivom in zemljevid najdišč. Med najpomembnejšimi reliefnimi upodobitvami je treba omeniti t. i. "*lusus iuvenalis*" relief, verjetno z Gracarce pri Sv. Mihaelu na Gosposvetškem polju, ki se zdaj hrani v celovškem Deželnem muzeju. Marmorna plošča prikazuje dva mlada jezdeca, prvi drži prapor (*vexillum*), drugi nosi ščit; za njima je upodobljen prednji del tretjega konja - jezdec ni viden -, ki prihja izza pilastra. Plošča je morala biti pritrjena na prednjo stran kakega poslopja oz. na bazo kakega večjega spomenika, ki je bil v najtesnejši povezavi z virunsko mladinsko organizacijo *Iuventus Manliensium*. Relief verjetno prikazuje vsakoletni mladinski pohod na tekme v jezenju - *lusus iuvenalis*. Pilaster na reliefu bržčas prikazuje vrata v prostor, kjer so se te tekme vršile; ohranjeni plošči je morda pripadala še ena, ki je upodobitev nadaljevala. Relief s takšnim prizorom je v okviru rimskih provinc edinstvena najdba.

Več objavljenih spomenikov nudi zanimive paralele za kipe in reliefe ter drugo kamnito gradivo iz Slovenije, tako npr. št. 658 iz Beljaka (= *Santicum*) za t. i. "pisarja z Vranja" ali, deloma, št. 635 iz Št. Vida na Glini, nagrobnik s štirimi portreti v medaljonih, za stelo Klaturnijev iz Narodnega muzeja ter št. 620 iz Arnoldsteina, eden od dveh levov, ki sta na vsaki strani nekoč varovala grob kake ugledne osebe, za levo s Starega gradu nad Podbočjem, zdaj v Narodnem muzeju. Posebej zanimivi so reliefno okrašeni zaključki nagrobnih oltarjev, ki so pri nas razmeroma redki. S pričujočim petim zvezkom je vzorno končan pregled umetnostnozgodovinsko pomembnih kamnitih spomenikov z območja antičnega Viruna, glavnega mesta province Norika.

Marjeta ŠAŠEL KOS